

SVENKA SAVIĆ

PSIHOLINGVISTIKA KOD NAS*

Psiholingvistika (PL)¹, kao interdisciplinarno područje istraživanja jezika i govora, tokom trideset pet godina postojanja prošla je fazu dokazivanja samostalnosti u odnosu na psihologiju (P) i lingvistiku (L) te se danas može konstatovati da je u fazi znatnog uticaja na monodiscipline iz kojih je potekla. Novonastalo stanje uslovljava da joj se u predmet istraživanja pripisuju pitanja iz delokruga mišljenja i jezika/govora koja u drugim disciplinama ili nisu ni postavljena ili nisu našla zadovoljavajući odgovor. Nadalje, budući da se kompleksni odnos mišljenja i jezika/govora danas ne može izolovati od kulturnih i socijalnih faktora koji ih oblikuju (a o kojima se u poslednje vreme u PL sve više vodi računa), sasvim se nesigurno može ceniti šta sve PL u svetu danas jeste.

Razvoj jugoslovenske PL² tokom protekle tri i po decenije može se procenjivati u vezi sa događanjem u domaćoj P i L, dvema monodiscipli-

* S obzirom na ograničen prostor u ovom radu se neće davati poduži spisak radova jugoslovenskih autora. Upućujemo čitaoca na šapirografisani materijal »Bibliografija radova u jugoslovenskoj psiholingvistici« Svenke Savić i Ivane Antonić, načinjen u okviru projekta »Psiholingvistička istraživanja i usvajanje srpskohrvatskog jezika« u Institutu za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu u okviru koga je i ovaj rad rađen.

¹ Ovo je prvi pokušaj sistematizacije radova iz PL u jugoslovenskim okvirima u situaciji kada praktično ne postoji iscrpan pregled razvoja P i L kao samostalnih naučnih disciplina (up. delimičan pregled lingvistike u radu M. Ivić, 1976). Otuda će ovaj pokušaj o interdisciplinarnom prožimanju ovih disciplina u PL biti nepotpun.

² Danas više nije sporno da je PL zasebna naučna disciplina ne samo po teorijama, metodama i predmetu već i po profesionalnoj organizovanosti na internacionalnom, evropskom i regionalnom, u ovom slučaju, jugoslovenskom nivou. Postoji Internacionalno društvo za primenjenu psiholingvistiku (osnovano juna 1985. u Barceloni). Evropsko društvo psiholingvista (osnovano u Nijmegenu 1979) ima svoj bilten (koji izlazi 2 puta godišnje). Internacionalno društvo za istraživanje dečjeg govora (osnovano 1972. u Firenci) ima svoj časopis *Journal of Child Language* (Cambridge University Press) i svoje redovne kongrese (svake treće godine). Postoje, nadalje, u okviru drugih internacionalnih asocijacija, kao što je AILA, komisije za psiholingvistiku (koja, takođe, izdaje svoj bilten od 1981. u Kassellu). Sem ovih glasila postoje posebni časopisi za PL: *Journal of psycholinguistic research*; *Journal of applied psycholinguistics*; *International journal of psycholinguistics* (koji je izdavao Mouton do 1981), kao i niz časopisa koji se odnose na PL ali u nazivu nemaju i reč PL: *Memory and Cognition*, *Cognition* i dr. Nadalje, u okviru postojećih izdavačkih kuća uvedene su serije iz PL. U svim ovim organizacijama, časopisima i

nama iz kojih je potekla, a u relaciji prema onome što se u istom vremenskom periodu događalo u svetskim tokovima.³

Početak šezdesetih godina, kada se u svetu određuje početak razvoja moderne PL (1953), u jugoslovenskoj L dominiraju dijalektološka istraživanja (Lunt, 1963), a nešto kasnije počinju da koegzistiraju deskriptivna i strukturalna lingvistika, da bi se krajem šezdesetih godina strukturalizam nametnuo kao novina, izrazitije u zagrebačkoj i novosadskoj lingvističkoj sredini, ali nikada kao jedini i dominantan teorijski pristup u svim centrima u kojima će se PL pojaviti. U jugoslovenskoj P dominiraju u isto vreme biheviorističke teorije učenja od kojih se ni jedna posebno ne odnosi na studije jezika u tri centra (Zagreb, Beograd, Ljubljana) u kojima će se PL pojaviti. U vreme kada je u svetu PL tek počela da se razvija, potreba za interdisciplinarnim prožimanjem P i L u zemlji nije se nametala. Dve vodeće lingvističke figure toga razdoblja, Milivoje Pavlović⁴ i Aleksandar Belić⁵ na opštelingvističkom planu su u tokovima mentalističkog razmišljanja o jeziku, karakterističnog za evropsku tradiciju s kraja prošlog veka. Oni govore o jeziku kao jedinstvu strukture, funkcije i upotrebe čime se uklapaju u nove tokove razmišljanja o jeziku u svetu. Kako lingvistika u nas nikada nije zauzimala sasvim ekstremnu poziciju u odnosu na ukupnost jezičkog ispoljavanja, nikada se nije osetila njena izolovanost i nedovoljnost u opisu jezika. Zato se u najranijem periodu pojave PL u svetu u našoj sredini nisu stvorili neophodni uslovi

glasilima svoje doprinose daju i jugoslovenski istraživači. Međutim, u zemlji ne postoji posebna organizacija, poseban časopis, posebno glasilo za PL. Ako bi se, međutim, istorijat razvoja PL u nas pokušao pokazati na osnovu analize različitih skupova psihologa i lingvista, situacija bi izgledala drugačija. Na 6. kongresu psihologa Jugoslavije 1975. u Skoplju (up. *Revija za psihologiju*, 1—2, 1976) prvi put u okviru jednog psihološkog skupa organizovana je i sekcija za psiholingvistiku (pod rukovodstvom Fulgosija). Od tada će se na kongresima psihologa pojavljivati u programima posebna sekcija za PL. Već na 7. kongresu u Zagrebu 1981. bilo je čak dve: jedna u organizaciji Fulgosija, a druga Ognjenovića o kognitivnoj obradi jezičkih simbola. To je bio prvi pokazatelj teorijske podvojenosti među EPL. U okviru skupova lingvista takođe se PL pojavljuje kao zasebna sekcija. Tako je iste 1975. godine u Zagrebu u organizaciji Filipovića (Društvo za primijenjenu lingvistiku SR Hrvatske i Hrvatsko filološko društvo) organizovana dvodnevna konferencija pod nazivom »Psiholingvistika u nastavi stranih jezika« (materijali su objavljeni u časopisu *Strani jezici*, 4, 1976. pod uredništvom Filipovića). Na ovakvim skupovima izostaje dijalog između psihologa i lingvista, te su od 1985. ustanovljeni »Susreti psiholingvisti« (1985. u Novom Sadu, 1986. u Beogradu) s ciljem da se postigne komunikacija P i L.

³ U jugoslovenskoj literaturi bilo je nekoliko pregleda PL u svetu u različitim etapama njenog razvoja (up. M. Ivić, 1963; Bugarski, 1976; 1980; Fulgosi, 1976; Opačić, 1976; Škiljan, 1980, a samo u pregledu S. Vasić, 1979. daju se i podaci iz jugoslovenskih istraživanja, pre svega rezultati same autorke i njenih saradnika).

⁴ M. Ivić (1976, 222) konstatuje za Milivoja Pavlovića (1891—1974) da je jedini lingvista u Jugoslaviji, pored Aleksandra Belića, koji se u međuratnom periodu ozbiljno bavio teorijskim pitanjima, te dodaje da je on najpoznatiji po svom entuzijazmu za psihologiju jezika.

⁵ Za Belića ((1876—1960) kao vodećeg teoretičara jezika toga vremena, M. Ivić (1976, 218) konstatuje: »Belićev stav prema jeziku bio je u osnovi mentalistički. Uvek je naglašavao složenost jezika kao takvog, posmatrajući ga kao jedinstvo »funkcije«, »značenja« i »forme«. U vrednovanju ova tri aspekta jezika prvo mesto daje »funkciji« a drugo »značenju«.

za interdisciplinarno prožimanje dveju disciplina, a onda nije bilo ni povratnog dejstva na menjanje samih monodisciplina pod uticajem onoga što se događalo u interdisciplinarnom području PL.

U svetskoj PL još uvek traje diskusija o tome da li je PL deo psiholoških ili lingvističkih disciplina. Autori je klasifikuju u zavisnosti od ličnog shvatanja šta nauka o jeziku jeste, šta jezik jeste, što je, nadalje, uključeno i u određenje predmeta PL. Ova načelna rasprava vođena u svetu odražavala se i unutar zemlje, a da se nije dovodila u direktnu vezu sa nastankom PL centara u nas. Međutim, valja ovde konstatovati da je svaki PL centar imao svoje specifične uslove za nastanak PL. Tako je u novosadskom centru ona nastala, i još je uvek dominantna, u okviru lingvističkih disciplina, dok je u zagrebačkoj i beogradskoj sredini psihologija u osnovi nastanka.

Kada se pogleda kako se PL definiše među jugoslovenskim psiholingvistima, onda se može konstatovati da sami istraživači u PL najčešće nisu definisali oblast svoga rada. Bilo je to neophodno onima koji predaju kurs iz opšte lingvistike ili psihologije u okviru kojih studenti doznaju i o PL. Shodno literaturi koju za kurs odabiraju i ličnom interesovanju daju određenje predmeta PL (up. definicije u knjizi M. Ivić, D. Škiljana, R. Bugarskog i dr.). Za razliku od drugih jugoslovenskih autora ovde ćemo zastupati mišljenje da između P i L postoji stalan dinamičan odnos te će se područje PL odrediti u najširem smislu kao ono interdisciplinarno polje koje se bavi odnosom mišljenja i jezika/govora kod govornika u cilju uspešnog komuniciranja. Ako se ovakva uopštena definicija odredi kao kriterija za odбір radova iz PL u nas, pokazuje se teškoća jer je njome zahvaćeno veoma heterogeno područje različitih jezičkih istraživanja — počev od fonetike (koju Jakobson i nije uključivao u lingvistiku), preko svakodnevnog govora, patologije govora, učenja drugog i stranog jezika do usvajanja prvog jezika, što je zasigurno u osnovi proučavanja PL. Razuđenost predmeta istraživanja PL nije samo specifika naše situacije već cele discipline u svetu. Zato je američki autor Kess (1976, xi) imao pravo primetivši da PL znači za različite ljude različite stvari zavisno od specifičnog obrazovanja i istraživačkog interesovanja.

Nakon toga što smo konstatovali da je naša PL predmetno heterogena, za teorijsku misao možemo konstatovati tri vrste aktivnosti: stvaranje novih teorija (koje gotovo u potpunosti izostaju), modifikovanje i kreativno promišljanje postojećih teorija u svetu poznatih (što je učinjeno sa znatnim uspehom) i informativno pisanje o teorijskim radovima nastalim u drugim sredinama, najčešće onim razvijenijim, kakva je američka (što je od najveće koristi bilo). Razlog nepostojanju samostalnih teorija u našoj PL jasan je kada se znaju preduslovi postojanju teorijske misli: ne postoje samostalne teorije niti u P niti u L, a nema ni potrebnog poticaja za teorijski rad u interdisciplinarnom domenu, niti drugih neophodnih uslova kakvi su veliki istraživački timovi i projekti s fokusom na teorijskom radu. Kadrovi koji se osposobljavaju za PL svoje obrazovanje dobijaju najčešće u nekom poznatom PL centru u svetu (najčešće u SAD: Opačić, Kostić, Savić, Pečjak, Fulgosi, Todorović, Babamova i dr.)

gde se upravo osposobljavaju za teorije koje prenose u našu sredinu. Tako se može konstatovati da se na teorijskom planu PL razvijala slično onoj u nekim drugim manjim evropskim jezicima: sa zakašnjenjem i sporije u odnosu na svetsku; ne ostvarujući veće domete kako u domenu teorijskog razmišljanja tako i u formiranju određene škole; najčešće bez većeg uticaja u široj društvenoj javnosti; često saradnički i kadrovski povezana sa većim PL centrima u svetu. To dakako ne znači da nije postigla i značajne rezultate o čemu govore brojni radovi objavljeni u stranim časopisima.

Uočava se svojevrсни paradoks u pogledu korišćenja tuđih teorija u našoj PL: najprisutnija je u nekoliko centara teorija američkog psiholingviste Charlesa Osgooda, jednog od začetnika PL u SAD, ali danas bez uticaja na tokove PL u SAD i svetu. Ova se činjenica objašnjava upravo načinom na koji su oformljeni kadrovi u našoj PL (G. Opačić, A. Kostić, V. Pečjak i drugi saradivali su sa Osgoodom na poznatom projektu o jezičkim univerzalijama u leksikonu). Ono što je novo jeste modifikacija Osgoodove teorije, a najdalekosežnije je to ostvareno u adaptaciji tzv. ITPA testa (Illinois Test of Psycholinguistic Ability) za potrebe rada sa decom i odraslima oštećenog sluha i govora (u Zagrebu).

Valja naglasiti da je najkorisniji posao za progres PL u Jugoslaviji učinjen u domenu popularizacije discipline u pravo vreme i u uticajnim časopisima i publikacijama (Bugarski, Fulgosi, Opačić, Savić, Vasić, a stalna kreativna i podsticajna obaveštenja davao je Filipović u okviru serije publikacija iz kontrastivne lingvistike u Zagrebu). Na žalost, do sada su u nas napisane samo nekolike knjige o sopstvenim istraživanjima u kojima se kao materijal koristi srpskohrvatski (ređe drugi jezici naroda i narodnosti Jugoslavije).

Kada se govori o metodama u PL, postoje zalaganja da one moraju biti osobene, PL specifične (T. Slama-Cazacu), dok se drugi zalažu za specifičnu interpretaciju podataka dobijenih na osnovu metoda poznatih i korišćenih u P i L, kao i u drugim disciplinama kakve su sociologija ili antropologija. Postoji sud da je moderna PL u svetu znatno doprinela iznalaženju novih tehnika i metoda u eksperimentalnom radu, naročito onih pomoću kojih se dokazuje (ili opovrgava) validnost tvrdnje o psihološkoj realnosti jezičkih struktura, bilo u domenu rečenice bilo u domenu mentalnog leksikona. U jugoslovenskoj PL gotovo da se nije osetio pomak u metodološkom radu. Za pomenutu vrstu eksperimenata potrebna je moderna kompjuterska oprema i tehnologija rada za koji psihološki i lingvistički centri u zemlji nisu spremni (izuzetak čine centri koji ostvaruju stalnu saradnju sa centrima u inostranstvu kakva je Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu). Ukratko se ovde može konstatovati da se tokom perioda razvoja PL koriste dve tradicionalne metode: posmatranja (uglavnom u istraživanjima razvoja govora dece na ranom uzrastu) i eksperimenta (najviše u eksperimentalnoj psiholingvistici (EPL), ali i drugde). Pored ovih se u analizi svakodnevnog razgovora koriste dostignuća iz teorije diskursa ili govornih činova (J. Searla), a za analizu sposobnosti pripovedanja dostignuća iz naratologije. Koriste se, mada sporadično, dostignuća iz

mikrosociolingvistike — rad sa grupama, naročito u dvojezičnim istraživanjima (Mikeš, Genc) u novosadskom centru. Određene metode vezuju se za određene centre na osnovu kojih oni bivaju prepoznatljiviji, a ne postoji komunikacija među centrima, što znatno otežava ukupno razumevanje u istraživačkom radu. Primena metoda uslovljena je osnovnim obrazovanjem istraživača u datom centru u psihološkom ili lingvističkom pravcu. Ovo, dakako, nije specifičnost jugoslovenske psiholingvističke situacije, već PL kao interdisciplinarno područje nosi u sebi otežane elemente sporazumevanja, ali se u našoj sredini to markantnije ispoljava jer nije u naučnoj tradiciji komunikacija među istraživačima različitih struka. Otuda se može očekivati da će se u narednom periodu poboljšati protokol informacija među istraživačima, što će pomoći interpretaciji dobijenih podataka u stvarnom interdisciplinarnom smeru.

Uobičajena je praksa da se ukupno polje neke discipline deli na specifičnija kako bi se postigao bolji pregled same discipline. U našoj PL mogu se konstatovati tri osnovne poddiscipline (RPL, EPL i primenjena PL (PRPL)).

Razvoj govora kod dece smatra se osnovnim područjem PL, a u jugoslovenskim razmerama to je njena najstarija i, čini se, najdinamičnija poddisciplina. Najrazvijenija je u novosadskom centru (na Filozofskom fakultetu u Institutu za južnoslovenske jezike, u Institutu za pedagogiju, katedra za psihologiju, i u Institutu za hungarologiju). Tri su generacije istraživača. Prva (Pavlović, Kolarić, Mikeš, Vlahović) se bavila uglavnom pitanjima dvojezičnosti koristeći se dostignućima strukturalne lingvistike uz dominantnu upotrebu longitudinalnog metoda posmatranja (beleženje razvoja govora u porodičnoj sredini manjeg broja dece u dužem vremenskom periodu na sasvim ranom uzrastu). Opisuje se razvoj gramatičkog sistema pojedinačnog deteta (detaljnije o fonološkom i sintaksičkom, a manje o morfološkom ili leksičkom razvoju), što je bilo u saglasnosti sa tadašnjim istraživanjima u svetu R. Browna. Druga generacija (Savić, Jocić, Vasić), nastavlja isti metod prikupljanja empirijskog materijala, ali pomera fokus teorijske orijentacije ka teorijama interakcije iz uverenja da je interakcija deteta sa sagovornikom (odraslim, drugim detetom: vršnjakom, starijim ili mlađim, blizancem ili vaspitačem) onaj mehanizam koji upravlja i »vuče« govorni razvoj deteta. U istoj toj fazi rada Mikešova pomera svoje polje rada u domenu dvojezičnog usvajanja ka sociolingvističkim pitanjima u predškolskoj ustanovi i drugim institucijama. Lajoš Genc se orijentiše ka odnosu kognitivnog i jezičkog (kao psiholog stekavši obrazovanje na Odeljenju za psihologiju u Zagrebu primenjuje eksperimentalne metode istraživanja). Interesuje ga, zatim, motivacija za učenje drugog jezika i stranog. U poslednjoj fazi razvoja RPL u novosadskom centru (među lingvistički orijentisanim istraživačima) zadržava se fokus na interakcijskim teorijama (Bahtin i dr.), ali se pomera fokus od jedinice analize iskaza do većih jedinica kakve su priča ili epizoda u svakodnevnom govoru dece i odraslih. U ovom periodu se pomera analiza dublje ka pitanjima rezervisanim za psihološka istraživanja — kao što je odnos memorije i govora — što

kao rezultat donosi kvalitativno nov način mišljenja o jezičkim pojavama. Tako se dogodilo da su istraživači, koji su u PL pošli sa pozicija L pre dve decenije, danas, sa poslednjom generacijom istraživača, učinili zajednički napor u prevazilaženju monodisciplinarnih barijera u interdisciplinarnom polju.

Valja na kraju naglasiti da se razvoj govora dece sistematski istražuje samo u novosadskom centru, da je većina rezultata dobijena ili za srpskohrvatski jezik ili dvojezičnu decu (mađarski-srpskohrvatski) dok je samo jedan rad o usvajanju slovenačkog jezika (R. Kolarića).

Tri su izrazita centra EPL koje objedinjuje eksperimentalni metod kao dominantan u istraživanju, ali ih razdvaja različita teorijska osnova. Predstavnik jednog pravca je Ante Fulgosi sa saradnicima u Zagrebu iz prve generacije psiholingvisti, izrastao iz eksperimentalne psihologije klasičnog biheviorističkog tipa. U PL je pokušao da opiše model memorije sa dva registra: za prostornu i vremensku informaciju. Ovaj model, primenjen na verbalni materijal, ispituje hipotezu prema kojoj će verbalna informacija koja pristiže putem vidnog kanala biti bolje prihvaćena u dugoročnoj memoriji nego verbalna informacija koja pristiže putem slušnog kanala zbog delovanja dvostrukog mehanizma enkodiranja. Sem ovog doprinosa i modifikacije ITPA testa autor je niza kreativnih eksperimenata kojima se ispituje značenje pojedinačnih reči (sinonima i sl.). Predstavnik druge grupe je Vid Pečjak sa saradnicima na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Kao socijalni psiholog zastupa pravac u PL za koji sam kaže da je psihosocijalna semantika. Interesuju ga oni aspekti značenja reči koji su vezani za uticaj društva i kulture u oblikovanju značenja. U ovakvim se istraživanjima služi metodom slobodne asocijacije uključujući i tehnike semantičkog diferencijala. Treću grupu istraživača čine takođe psiholozi okupljeni u Laboratoriji za eksperimentalnu psihologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu (Ognjenović, Kostić, Todorović, Mandić) i istraživači Laboratorije za visoke učestalosti signala Elektrotehničkog fakulteta (Lukatela, Savić, Urošević) koji zajednički rade već dvadesetak godina na istraživanju kognitivne organizacije jezika. Reč je o kontinuiranim istraživanjima koja se obavljaju u okvirima metodoloških postavki kognitivne obrade informacije. S obzirom na osobenosti srpskohrvatskog jezika, kao i prirodu ortografije (dva pisma) postoje jedinstvene mogućnosti za eksperimentalno ispitivanje kognitivnih procesa prisutnih u obradi jezičke informacije. Pažnja ove grupe istraživača usmerena je ka ispitivanju funkcionalnih i strukturalnih aspekata memorijskih prostora u kojima su sadržane informacije relevantne za razumevanje i produkciju jezika. U dosadašnjim istraživanjima posebna pažnja je posvećena (a) kognitivnoj organizaciji alfabetskog prostora, (b) kognitivnoj organizaciji morfologije i sintakse i (c) funkcionalnoj asimetriji moždanih hemisfera. U poslednje vreme sve više se razmatra mogućnost ispitivanja agramatizma kod afazičnih poremećaja.

Tokom poslednjih deset godina u okviru Laboratorije za eksperimentalnu psihologiju obavljena je i serija istraživanja koja se bavi problemom početnog usvajanja čitanja i dečjom kompetencijom u ovlada-

vanju glasovnom strukturom reči. Problemi koji se javljaju pri početnom čitanju su fonološkog karaktera, tj. proizlaze iz dečje neefikasnosti u ovladavanju glasovnom strukturom reči. Stoga je obavljena serija istraživanja (V. Ognjenović sa saradnicima) u nameri da se odgovori na sledeća pitanja: (a) da li je dečja efikasnost u ovladavanju glasovnom strukturom reči osetljiva na spoljašnje uticaje, (b) koji uzrast je osetljiv na spoljašnje uticaje i (c) kako strukturirati specifičnu stimulaciju.

Od samog početka istraživanja postoji tesna saradnja između ove grupe istraživača i onih sa Univerziteta u Connecticutu (Storrs) i Haskins laboratorije (Yale, New Haven).

U zaključku pregleda EPL moglo bi se reći da je zajednička osobina za sve tri grupe da je jezička jedinica analize najčešće reč, glas/slovo, nekada sintagma, ali sasvim retko veće jedinice kakve su rečenice ili veći niz rečenica u tekstu. Organizaciono je, svaki na svoj način, ovakav centar povezan sa nekim od razvijenih PL centara u svetu. To se registruje znatnim brojem radova objavljenim na strani u poznatim časopisima za pitanja jezika i mišljenja.

Smatra se da je PRPL prosto poddisciplina primenjene lingvistike primenjena preko psiholingvistike na oblasti u opštem pravcu psihologije (Bugarski, 1976, 266). Mada se ovakvo shvatanje (do sada jedino u jugoslovenskoj literaturi) može uporediti sa drugačijima u svetu (T. Slama-Cazacu) ostaje otvoreno pitanje kako odabrati domene u kojima se PRPL realizuje. Činjenica je da su istraživanja učenja stranog i drugog jezika, gde se PRPL prepliće sa primenjenom L, oduvek pripadala ovoj poddisciplini. Razvijenija je od gotovo svih poddisciplina i to u svim istraživačkim centrima, izrazitije u zagrebačkom no drugde (zahvaljujući dugoročnom projektu o kontrastivnim istraživanjima pod rukovodstvom Filipovića). Pored niza kontrastivnih istraživanja tu su i radovi Mirjane Vilke o validnosti Lennebergove teorije o kritičkom periodu u učenju stranog jezika (primenjeno na učenje engleskog jezika kod dece kojima je materinji jezik srpskohrvatski a na pretpubertetskom uzrastu). Njeni rezultati potvrđuju validnost Lennebergove hipoteze (Vilke, 1979) kada u isto vreme u svetu imamo nekoliko radova kojima se ona upravo pobija (Snow sa saradnicima).

U PRPL se može ubrojiti i rad Lajoša Genca o motivaciji za učenje stranog jezika i jezika društvene sredine u Vojvodini u kojem se proverava validnost dihotomije integrativne motivacije (učenje jezika da bi se bolje upoznali članovi druge jezičke grupe) i instrumentalne (učenje drugog jezika zbog postizanja određenih ciljeva koji učeniku omogućavaju veći ugled i viši socijalni status). U zaključcima se rezultati, pored ostaloga, dovode u vezu sa statusom jezika narodnosti (mađarskog) u široj društvenoj zajednici.

Sledeća velika grupa istraživanja odnosi se na učenje maternjeg jezika u osnovnoškolskom i srednjoškolskom uzrastu u različitim centrima; najdominantnije u Pedagoškom institutu u Ljubljani (radovi Gnamuš-Kunst) i u Institutu za pedagoška istraživanja u Beogradu (radovi S. Vasić sa saradnicima). Gnamuš-Kunst primenjuje različite teorije (kognitivne, teorije govornih činova, pragmatičke i dr.) na materijalu govora.

učenika slovenačkog jezika da bi iznašla pokazatelje razvoja jezika i govora učenika u odnosu na metodološke postupke koji se preporučuju u cilju podsticanja razvoja i unapređivanja nastave maternjeg jezika. Za razliku od ovakvih aplikativno orijentisanih istraživanja u slovenačkom jeziku, zasnovanim na modernijim teorijama jezika, u drugim su centrima uglavnom vršena parcijalna istraživanja govora učenika s fokusom na rečniku (radovi Vere Lukić u Institutu za pedagoška istraživanja u Beogradu), fonološkom ili semantičkom razvoju (radovi Smiljke Vasić sa saradnicima u Institutu za fonetiku i patologiju govora u Beogradu).

U ovu poddisciplinu bi se mogla uvrstiti i ona istraživanja koja se odnose na jezičko znanje i umenje dece jugoslovenskih radnika na privremenom radu u inostranstvu (radovi S. Vasić sa saradnicima u Institutu za fonetiku i patologiju govora, A. Pavlinić-Wolf u Centru za istraživanje migracija i narodnosti u Zagrebu i grupa saradnika sa S. Savić u Institutu za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu).

U PRPL ubrajamo i radove o jeziku udžbenika kojih je u poslednje vreme sve više (radovi S. Vasić, zatim V. Vasić, a teorijski i metodološki najdetaljnije razrađeno u projektu o udžbenicima kojim rukovodi Ivan Ivić u Institutu za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu).

Značajno je ovde i nekoliko radova iz jezika masovne komunikacije u poslednjih nekoliko godina (sumarni prikaz daje se u radu Jocićeve, 1986). Obrađena su pitanja: govora na radiju, televiziji, jezik novina. Tu su, s jedne strane, radovi više usmereni ka sociolingvističkoj interpretaciji, a s druge strane, primenjenoj lingvistici. U ovom se domenu PL znatno prepliće sa drugim interdisciplinarnim pristupima. Time se ukazuje na osnovnu zabludu u PL prema kojoj se ona bavi govorom pojedinca, dok se sociolingvistika bavi društvenom ulogom jezika. Ova je zabluda zasnovana na sudu poznatih psiholingvista (G. Miller, 1964) koji su u početnom periodu razvoja PL u svetu tvrdili da se PL ne bavi društvenim pojavama. Mada ova tvrdnja može biti tačna za neke periode razvoja PL, i to samo za neke autore (naročito one u SAD koji su u PL zastupali okvire transformacionog pristupa Chomskog), ona se mora dopuniti zalaganjem da PL želi preko opisa govora pojedinca da pokaže kako funkcioniše jezik u društvu i tako sazna o opštedruštvenom mehanizmu funkcionisanja jezika i mišljenja pojedinca. Tada jezik masovnih komunikacija i reklame dobija gotovo centralno mesto u PL ne samo kod nas nego i u drugim krajevima sveta (posebno je razvijena u SSSR). Iz kompleksne problematike jezika masovnih medija u PRPL bismo uvrstili ona istraživanja koja saopštavaju o stavovima gledalaca prema jeziku televizije ili radija, odnosno novina, zatim ona u kojima se analizira govor spikera, novinara, glumaca, književnika i javnih radnika i ostalih neprofesionalnih učesnika na radiju (radovi S. Vasić sa saradnicima). Znatno je spisak ovakvih radova u tri istraživačka centra: u Zagrebu (Institut za fonetiku Filozofskog fakulteta: grupa istraživača okupljena oko Škarića), u Beogradu (Institut za fonetiku i patologiju govora) i u Novom Sadu (Institut za južnoslovenske jezike). Znatno doprinos dali su i istraživački centri u postojećim televizijskim kućama u istim gradovima. Interesovanje i rezultati istraživanja masovnih medija u nas odraz su jezičke politike o

ravnopravnosti jezika i pisama u masovnim medijima. Analiziran je i sadržaj jezika televizije, radija, novina, opet sa težištem na ispitivanju rečnika, manje drugih aspekata jezika. Merio se i stepen razumevanja leksičkog fonda (različitim metodama prilagođenim vrsti problematike jezika masovnih medija).

Ovamo treba dodati i epizodična istraživanja iz problematike prevođenja, zatim radove koji se odnose na pitanja retorike i kulture govora (radovi Škarića, Marije Pozojević-Trivanović i njihovih saradnika u Institutu za fonetiku). Tu su, zatim, istraživanja koja se odnose na probleme patologije govora (odgovarajući termini u literaturi su još *klinička PL* ili *patolingvistika*) znatno produbljena poslednjih deset godina kada su osnovani fakulteti za defektologiju u Zagrebu i Beogradu. Teren za ovakvu disciplinu, koja će se, verujemo, u dogledno vreme izdvojiti u posebnu, znatno su pripremili Petar Guberina u Zagrebu i Đorđe Kostić u Beogradu. Većina je istraživanja u ovom domenu sačinjena s ciljem da se poboljša rehabilitacioni rad sa pacijentima različitog uzrasta koji imaju teškoća u govoru ili slušanju. Istraživači su po obrazovanju ili fonetičari ili logopedi, ređe psiholozi ili lingvisti, što nužno usmerava primenu teorija i metoda iz matičnih disciplina. Obrađuju se pitanja koja bi se mogla ubrajati u fonetiku takođe.

PRPL se dotiče i nekih najnovijih istraživanja u neurolingvistici (Todorović, Vidanović, Dimitrijević, Bahovec). To su početni radovi u nas o afaziji i drugim pitanjima moždane organizacije i oštećenja jezika i govora, ali je znatan udeo u informisanju javnosti o disciplini (Dimitrijević i Đošić). Primer pokazuje da će se nove generacije usmeriti u proširivanje predmeta PL i njenom susretanju sa drugim disciplinama. Takav su doprinos već dali istraživači svakodnevnog govora (Vesna Polovina) ili organizacije naučnog teksta (Mirna Velčić). Novi se kadrovi obrazuju na isti način kao i prethodni: usavršavanjem u nekom od svetskih centara ili samoobrazovanjem jer postoje samo postdiplomske studije iz PL u nekoliko univerzitetskih centara u nas.⁶

Mogli bismo zaključiti da PL u Jugoslaviji ima srazmerno dugu tradiciju, osoben put razvoja, priznatost van granica zemlje, mnogo više nego što je to u zemlji znano. Istraživanja koja su se u poslednjih trideset pet godina odvijala u svetskoj PL samo su se delimično odražavala u radovima jugoslovenskih autora. Više je PL zavisila od onoga što se u P i L u zemlji u tom vremenu događalo. Kao i za PL u drugim svetskim centrima, i za jugoslovensku važi sud da je teorijski i metodološki heterogena i nesamostalna, ali sa značajnim promišljanjima postojećih teori-

⁶ Samo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije) postoji poseban studij za teorijsku L. Ne postoje časopisi namenjeni samo ovoj vrsti problematike već se ovim pitanjima poklanja više pažnje u dva časopisa: *Suvremena lingvistika* (izlazi u Zagrebu od 1972) i *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (izlazi u Novom Sadu od 1957) više usmeren na opšteslovenska jezička promišljanja. Ne postoji poseban časopis za interdisciplinarna jezička istraživanja, dakle niti za PL, već se u okviru postojećih lingvističkih i psiholoških objavljuju i radovi iz ove problematike (*Psihologija*, *Revija za psihologiju* i dr.) što znatno smanjuje komunikacioni domet takvih radova; oni najčešće ne stižu do čitalaca kojima su namenjeni.

ja u svetu, nažalost u metodološkom pogledu još uvek pod uticajem matičnih disciplina. U organizacionom pogledu ona još uvek nije samostalna disciplina u tom smislu da se predaje na univerzitetima kao zaseban predmet u okviru redovnih studija, ali je prisutna na postdiplomskim. Konstatuje se nekoliko dugoročno finansiranih projekata u RPL i EPL, ali većina istraživačkih radova još uvek ostaje u individualnom aranžmanu. Ova je disciplina tek na putu da oformi svoju strukovnu organizaciju, svoje glasilo, ali su brojni skupovi na kojima se organizuju posebne sekcije za PL. U tom pogledu naša PL deli sudbinu onih u manjim jezičkim centrima u Evropi. Međutim, od 80-ih godina u jugoslovenskoj se nauci uopšte oseća znatno zalaganje za interdisciplinarna istraživanja (čak ona bivaju favorizovana) te su i jezička zahvaćena takvom novinom. S obzirom na to, kao i na činjenicu da je jugoslovenska sredina neiscrpní izvor za jezička istraživanja, s obzirom na jedinstvenu jezičku i nacionalnu politiku, može se u budućnosti očekivati da će se PL znatno prisutnije osećati u istraživanjima jezika i onoga što jezik čini specifičnim. Otuda se može reći da je PL u nas izborila svoje mesto među jezičkim disciplinama i da se od nje očekuju novi rezultati.

Summary

PSYCHOLINGUISTICS IN YUGOSLAVIA

This review of the development and the state of psycholinguistics in Yugoslavia today, the first attempt of such a type, takes into consideration the world development of psycholinguistics and the development of psychology and linguistics over the last 35 years, whence dates the development of modern psycholinguistics. It is concluded that psycholinguistics in Yugoslavia has a long tradition, its own particular path of development, and a much greater recognition outside the country than at home. Theoretically and methodologically heterogeneous, it is dependent in most research centers upon the considerable influence of Osgood's theory. The most developed of the subdisciplines are developmental, experimental and applied linguistics, while the others (clinical, neuropsycholinguistics or that concerned with mass media) are barely in their formative stages. This discipline is just now on the way to forming its own independent organisation, journal and more significant research projects. In these features the situation here is similar to that in the other smaller European countries.